

למעשה

דיני חודש ניסן
לבני הישיבות

ליקוט ותמצות הלכה למעשה
לבני הישיבות

ניסן פ"ד

**היות וימים אלו יש בהם ריבוי הלכות
ונושאים רבים אינם מיועדים לבני ישיבות
לוקט בזה כל מה שנוגע רק להם
בכדי להקל על העיון בספרי הלכה**

**כל הזכויות שמורות
שמואל דוד דינר
0527175737**

עד כה יצאו בס' ד לאור גליונות 'למעשה' במעגל השנה

למעשה – סוכות
למעשה – טל ומטר
למעשה – חנוכה
למעשה - פורים
למעשה – חודש ניסן
למעשה – ימי העומר
למעשה – חג השבועות
למעשה – בין המצרים

תוכן עניינים

5	שלושים יום קודם פסח
5	חיוב לימוד הלכות פסח
5	זהירות מחמץ
5	בדיקת חמץ
5	תחנון ומנהגי החודש
5	ברכת האילנות
5	ימי ניסן
5	כמה צריך לראות
5	מה צריך לראות
6	רואה פירות
6	ראה ולא בירך
6	נקיות המקום
6	בירך ולא ראה
6	אילן שאינו שלו
6	בלילה
6	שבת
6	אילן ערלה
6	ברוב עם
6	אין חיוב ברכה
6	מזמור לתודה
7	תענית בכורות
7	מנהג בכורים להתענות בערב פסח
7	סיום מסכת על ידי שמיעה
7	אם אינו נוהג לעשות סעודה בסיום מסכת
7	אם יכול לשייר סיום דווקא ליום זה
7	אם צריך להבין דברי הסיום
7	לא שמע את הסיום יכול גם כן לאכול
7	כמה צריך לאכול
7	אם יכול השומע לאכול במקום אחר
7	אם יכולים לאכול אף קודם הסיום
8	קטן המסיים
8	דיני ערב פסח
8	ביטול החמץ
8	אכילת מצה
8	שתיית יין ומיץ ענבים
8	צחצוח שיניים
8	מי שיש לו סתימות בשיניים
8	ערב פסח אחר הצות
8	תספורת כיבוס וקציצת צפורנים
8	צחצוח נעלים
8	גיהוץ
8	תיקוני תפירה
8	ליל הסדר
8	צורת הסיבה
9	זמן הסיבה
9	מזיגת הכוס
9	שתיה בין הכוסות
9	כמה שותים
9	תוך כמה זמן לשתות

9	הסיבה במצה
9	אכילת מצה
10	קריאת שמע שעל המיטה
10	הלל
10	החסיר מילה
10	למפרע
10	שהה כדי לגמור את כולה
10	מעומד
10	עלייה לתורה
10	מוריד הטל
10	יעלה ויבא
10	בברכת המזון
11	חול המועד
11	ותן ברכה
11	מזמור לתודה
11	יעלה ויבא
11	יום ראשון של חול המועד
11	סעודה
12	שתיית יין
12	אכילת בשר
12	איחולים
12	איסור מלאכות
12	עיקר איסור המלאכה כדי שיעסקו בתורה
12	גילוח ותספורת
13	כיבוס
13	גזיזת צפרניים
13	גיהוץ
13	תיקוני תפירה
13	בגדי חול המועד
13	נגינה
13	כתיבה
13	ספירת העומר
13	שכח ולא ספר בלילה
13	שכח ולא ספר גם ביום
13	אכילה
14	התבלבל בספירה
14	כמה דוגמאות שהזכיר הספירה ולא יצא
14	קיבל שבת קודם ספירה
14	אסרו חג
14	דיני אבילות
14	נישואין ותספורת
14	שהחיינו
14	ריקודים ומחולות
15	נגינה וכלי זמר
15	מוזיקה
15	מוזיקה וואקאלית
15	סעודת רשות
15	זמן מנהגי אבילות

שלושים יום קודם פסח

חיוב לימוד הלכות פסח

שואלים ודורשים בהלכות פסח שלושים יום קודם פסח [שו"ע תכ"ט סע"א].

זהירות מחמץ

כל שלשים יום אלו, צריך לעיין בכל דבר שעושים שלא ישאר בו חמץ באופן שלא יוכל להסירו בנקל [משנ"ב תל"ו].

בדיקת חמץ

בשלושים יום אלו **אפשר** כבר לבדוק חמץ, דהיינו מפורים ניתן להקדים בדיקת חמץ בארון או חדר שנוקו לפסח, ומה שכבר נבדק בימים אלו לא צריך לבדוק שוב בליל י"ד [גם אם יהיה שם עד הפסח].

בשלושים יום אלו יש **חיוב** לבדוק חמץ למי שעוזב את המקום שיש בו חמץ, ולכן מי שעוזב את הישיבה בשלושים יום אלו, אפילו יחזור רק לאחר פסח, **חייב** בבדיקת חמץ בלילה שלפני עזיבתו, שהרי לכל אחד יש תא או ארון שמניח בו את חפציו, וזה מקום שמכניסים בו חמץ ומחויב בבדיקה, או ימנה מי שיבדוק בליל י"ד בשליחותו [שו"ע תלו, א – ב].

הבודק לפני ליל י"ד ניסן בודק בלא ברכה [רמ"א תל"ו סע"א], ובודק לאור הנר בלילה שלפני שיוצא, ואפשר לבדוק גם כמה ימים קודם שיוצא מהישיבה [תוך ל' יום לפסח וכנ"ל] ואם בודק ביום יבדוק לאור הנר, ואם יש אור רב שרואים היטב כל מקום כגון תא וכד' אין צריך לבדוק לאור הנר [תל"ג סע"א].

תחנון ומנהגי החודש

אין אומרים תחנון בכל חודש ניסן [שו"ע ומשנ"ב תכ"ט], אבל אומרים "קל ארך אפים" [משנ"ב קל"א ל"ה], ואין אומרים צו"צ בשבת במנחה בכל חודש ניסן, וכן יהי רצון אחר קריאת התורה בכל חודש ניסן, ויש נוהגים לומר בכל יום פרשת הנשיאים [משנ"ב סק"ח] ואין מתענים בחודש זה חוץ מתענית בכורות בערב פסח.

ברכת האילנות

היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאין פרח מברך ברכת האילנות, ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה [שו"ע רכו].

ימי ניסן

מעיקר הדין אפשר לברך כל השנה ברכת האילנות כשרואה אותם מלבליים [משנ"ב סק"א בשם אחרונים] ויש אומרים שלכתחילה יברך רק בניסן [כף החיים], ולמעשה מנהג העולם לכתחילה לברך בחודש ניסן אבל אם שכח לברך בחודש ניסן יכול לברך בחודש אייר.

כמה צריך לראות

מעיקר הדין מספיק שרואה אילן אחד, ויש אומרים שלכתחילה ראוי שיראה שני אילנות, ואפילו מסוג אחד [כף החיים].

מה צריך לראות

מברך רק כאשר רואה פרח אבל אם רואה רק עלים לא מברך, ואף בפרח דוקא באילני מאכל שמזה הפרח עתיד להתגדל פרי אבל אילני סרק לא¹ [משנ"ב סק"ב].

¹ למה דווקא עצי פרי

הטעם שמברך רק על אילן פרי ולא על זרעים וירקות, כתב הערוך השולחן משום שמברכים על כך שהקב"ה ברא אילנות להנות בני אדם, ומברכים על מה שהקב"ה נתן לנו בנוסע עצי פרי אבל זרעים וירקות האדם חייב אותם לחיותו ולכן אין מברכים אלא על תוספת שנתן לנו הקב"ה.

ויש להוסיף, שהרי הירקות גדילים כל השנה וממילא אין התפעלות בראיית הגידול כי זה קיים כל השנה ולא אחת לשנה, משא"כ אילן פרי שמתחדש רק פעם בשנה.

רואה פירות

אם אינו רואה פרחים אלא כבר גדלו הפירות עצמם והפירות גדלו עד כדי כך שאינם צריכים את העץ אינו מברך אבל אם עדיין זקוקים לאילן מברך עליהם [משנ"ב סק"ד].

ראה ולא בירך

אם בפעם הראשונה ראה ולא בירך לא הפסיד את הברכה [אף שלענין ברכות הראיה כגון על הים או על מקום שנעשו בו ניסים אם ראה ולא בירך, שוב אינו מברך עד שיעבור ל' יום, משנ"ב סק"ה].

נקיות המקום

כיון שבדרך כלל מברכים ברחוב, ראוי לשים לב שכאשר מברכים יהיה המקום בו מברך נקי מריח רע או צואה שחלילה לא יהיה חשש ברכה לבטלה.

אם אינו יכול לצאת מהבית, ויש לו בביתו עציץ שאינו נקוב שיש בה אילן פרי עם התנאים הנ"ל, יכול לברך גם עליה כיון שיש את ההתפעלות של ההתחדשות [הגר"נ קרליץ].

בירך ולא ראה

אם הלך לברך ברכת האילנות ולמעשה בשטח כאשר הגיע שכח להתבונן על האילנות ובירך בלי להסתכל, ספק אם יצא ידי חובתו אך אינו יכול לשוב ולברך דספק ברכות להקל, ולכן יבקש מאחר שיוציא אותו [שבט הלוי].

אילן שאינו שלו

אפשר לברך על אילן שאינו שלו גם אם לא ביקש רשות, רק צריך להיזהר שלא להיכנס לרשות חבירו שלא ברשות.

בלילה

גם בלילה אפשר לברך ברכה זו, ורק אם רואה היטב את הפרחים או הפירות, ויכול לכתחילה לקחת פנס להאיר ולברך [שו"ת ציץ אליעזר].

שבת

מעיקר הדין מותר לברך ברכה זו גם בשבת, ויש אומרים שלא לעשות כן שמא יטלטל האילנות או יקח בידו מהפרחים להריח או שמא יתלוש, ועוד שלדברי המקובלים שמברר ניצוצי הקדושה יש בזה ליחא דבורר² [כף החיים].

אילן ערלה

אילן שידוע שהוא ערלה ספק אם יכול לברך על זה, כיון שעדיין אינו יכול ליהנות באכילה [רעק"א על שו"ע], ויש אומרים שיכול לברך [שו"ת רב פעלים ח"ט סי"ט ושו"ת דובב מישרים ח"ג ס"ה].

ברוב עם

יש לדון מה עדיף זריזין ומקדימין או ברוב עם, האם ראוי להמתין עד שיהא רוב עם או שעדיף לברך כמה שיותר מהר.

אין חיוב ברכה

אין חיוב לברך ברכה זו אך נוהגין להשתדל לברך ברכה זו.³

מזמור לתודה

בערב פסח ובכל ימי הפסח אין אומרים מזמור לתודה, ואם התחיל לומר מזמור לתודה ונזכר שאין אומרים, יגמור⁴, [פמ"ג].

² ובאורחות רבנו [ח"י עמוד רכ"ד] מביא שהסטייפלער היה מברך בשבת, ומובא [הליכות שלמה פכ"ג הערה 121] שהגרש"י אורבך היה מברך אף בשבת, ובשם נפש דוד להאדר"ת מובא שהיה בכוונה ממתין לברך בשבת כדי להשלים מאה ברכות.

³ מובא שהגרש"י אורבך פעם התבטא שמעולם לא הפסיד ברכה זו, וידוע שמנהג גדולי ישראל מקדמת דנא לצאת ולברך ברכה זו.

⁴ הטי"ז כתב שיי"ל משנת איזהו מקומן משום שזהו רק זכר בעלמא משא"כ מזמור לתודה שזה ממש במקום קרבן תודה, ומכאן רואים את החשיבות של המזמור הזה.

תענית בכורות

מנהג בכורים להתענות בערב פסח

הבכורות מתענים בערב פסח [שו"ע סימן ת"ע], ויש מקומות שנהגו הבכורות להקל ולאכול בסעודת מצוה, וכן נוהגים היום לאכול בסעודת סיום מסכת.

סיום מסכת על ידי שמיעה

אף שהבכורות בעצמם לא סיימו מסכת מכל מקום יכולים להצטרף לסעודת סיום מסכת של אחר, והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפנייהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואחר כך עושים סעודה [משנ"ב שם סק"י].

אם אינו נוהג לעשות סעודה בסיום מסכת

בתענית בכורות עושה סעודת מצוה ובזה נפטר מתעניתו, ואפילו אם בשאר ימות השנה אינו נוהג לעשות סעודת מצוה בסיום מסכת [כף החיים תקל"א סקס"א, שו"ת מנחת יצחק].

אם יכול לשייר סיום דווקא ליום זה

יכול לשייר סיום דווקא ליום זה כדי לפטור מתענית [עיין פסקי תשובות סת"ע].

אם צריך להבין דברי הסיום

יש אומרים שצריך השומע להבין את דברי הסיום כדי שיחשב כמסיים [בן איש חי ומובא כך גם בשם הגרי"ש אלישיב] ויש אומרים שאף אם לא הבין אך שמח בשמחת המסיים נחשב כמסיים עצמו [שו"ת מנחת יצחק ח"ט סמ"ה].

ועל כל פנים ודאי שראוי לכתחילה להסביר היטב את דברי הסיום כדי שכל השומעים יבינו.

לא שמע את הסיום יכול גם כן לאכול

אף כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו, וכן בניו יכולים לאכול בסעודה זו [ביאור הלכה בהלכות תשעת הימים והוא הדין בתענית בכורים שהוא קל יותר].

ומהאי טעמא גם מי שלא שמע הסיום כלל יכול לאכול גם כן אם הוא מהקרובים והאוהבים הנ"ל [שו"ת מנחת יצחק שם, תשובות והנהגות ח"ב סר"י בשם הסטייפלער].

ויש אומרים שאפילו מי שאינו מקרוביו ואוהביו הנ"ל יכול לאכול בסעודה זו גם אם לא השתתף בסיום עצמו, וכך מנהג העולם [אמנם יש אומרים שצריך לשמוע את הסיום, הגר"נ קרליץ].

כמה צריך לאכול

צריך לאכול כשיעור [שו"ת מנחת יצחק ח"ט מ"ה, ולא כתב מהו השיעור, ואולי כוונתו כזית], ויש אומרים שצריך לאכול ככותבת שזהו שיעור ביטול עינוי שעד שיעור זה לא נחשב כשבירת הצום ולכן לכתחילה יש לאכול ככותבת או לשתות מלוא לוגמיו⁵ [תשובות והנהגות ח"ב סימן ר"י].

אם יכול השומע לאכול במקום אחר

אם אינו יכול לאכול במקום שעושים סיום יכול לאכול בביתו אחר כך ולכוון לשם סעודת סיום ונחשב סעודת מצוה, והיינו כששמע את דברי הסיום⁶ [הגרי"ש אלישיב הגר"נ קרליץ והגר"ח קניבסקי].

אם יכולים לאכול אף קודם הסיום

יש אומרים שזה שמסיים המסכת יכול מיד בבוקר לאכול ולשתות אף קודם הסעודת מצוה, כי יום טוב שלו הוא, ואלו המשתתפים בסעודה אין להם לאכול עד שישתתפו בסעודה כי אז נעקר מהם חיוב התענית⁷.

⁵ 40 סמ"ק [בכוס חד פעמי יש 180-200 סמ"ק].

⁶ וזה דוקא בערב פסח שתענית בכורות הוא רק מנהג אבל בזמן אחר כגון בתשעת הימים אינו יכול לאכול במקום אחר גם אם הבין את דברי הסיום [הגר"ח קניבסקי].

⁷ [מקראי קודש, כמבואר במג"א לגבי ברית מילה שתקסי"ח סק"י, שו"ת מהר"ם בריסק, ואף שיש המסתפקים בדברי המג"א, עיין שעי"ת סתקני"ט סקט"ו, לענין תענית זה שאינו אלא מנהג אפשר להקל, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ש"ד כותב גם כן שנהגו הבכורות המסיימים מסכת שאף קודם התפלה שותים על סמך זה].

ויש אומרים שכל זמן שלא סיים המסכת אינו יכול לאכול [ואינו דומה לברית מילה שהיום הוא יום שמחה לבעל ברית מה שאין כן בסיום שאין שמחה בעצם היום ורק כאשר יסיים יוצר שמחה].

קטן המסיים

קטן המסיים מסכת הוא סיום לכל דבר, וסעודה זו היא סעודת מצוה, ונפטרים בה מתענית הן בכורות והן אבות הבכורות [הגר"ח קניבסקי].

דיני ערב פסח

ביטול החמץ

צריך לבטל כל חמץ שיש ברשותו, באמירת כל חמירא וחמיעא, רבים שוכחים לבטל ויש להזהיר על זה.

אכילת מצה

מצד הדין אסור לאכול מצה מעלות השחר עד הלילה [רמ"א תע"א סע"ב ומשנ"ב סקי"ב], ויש נוהגים שלא לאכול מצות מראש חודש משנ"ב שם, ויש נוהגים שלא לאכול מצות מיום פורים שהם שלושים יום קודם החג, אגרות משה או"ח ח"א ס' קנ"ה] אסור זה כולל גם מאכלים האפויים או מטוגנים עם קמח מצה, כגון שניצל, עוגה וכד', שגם כן אסור לאכול בערב פסח, אבל מבושל כגון קניידלך מותר.

שתיית יין ומיץ ענבים

אין שותים יין ומיץ ענבים ביום זה עד הלילה, ועד רוב כוס מותר [שו"ע ומשנ"ב תע"א סע"א ופסקי תשובות].

צחצוח שיניים

ראוי לצחצח שיניים לפני סוף זמן אכילת חמץ, שמא נשאר בהם חמץ.

מי שיש לו סתימות בשיניים

מי שיש לו סתימות בשיניים, היות ויתכן שהסתימות בולעים ופולטים על ידי דבר חם או חריף, לכן ראוי להזהר מאכילת חמץ חם [ומצוי בשתיית קפה חם עם עוגה] 24 שעות קודם זמן אכילת חמץ, או קודם שיאכל או ישתה דבר חם או חריף [מרור] בזמן אסור אכילת חמץ, שעל ידי החום או החריפות החמץ הבלוע יכול לצאת [מים חיים].

ערב פסח אחר חצות

תספורת כיבוס וקציצת צפורנים

מחצות היום דינו כחול המועד, ואסור לכבס להסתפר ולהתגלח אחר חצות היום, ומה שהתחיל לכבס במכונה לפני חצות מותר לסיים, ונטילת צפורנים אם שכח ליטול קודם חצות יש להקל [עיין בכל זה במשנ"ב תס"ח סק"ה וסק"ח ופסקי תשובות].

צחצוח נעלים

לכתחילה ראוי לצחצח נעלים לפני חצות אך אם לא הספיק מותר אף אחר חצות [עיין שש"כ פמ"ב הערה קמ"ג ויש מחמירים].

גיהוץ

גם אחר חצות מותר לגהץ בגדים לצורך החג [אורחות רבנו ח"ב עמוד נ"ו בשם החזו"א].

תיקוני תפירה

מותר לתקן קרעים וכפתורים בבגדים ואפילו מעשה אומן [אבל לא בשכר], אבל אסור לתפור ולסיים תפירת בגדים חדשים [משנ"ב שם].

ליל הסדר

צורת הסיבה

מצות הסיבה הוא שגופו נוטה ונשען לצד שמאל [גם איטר] עד כדי שאינו יכול להשתמש ביד שמאל [כמו שמוכח בביאור הלכה לגבי גדם] אבל נטיית ראש לבד אינה הסיבה, ולא יניח ידיו על ברכי עצמו, שנראה כדואג ואין זה הסיבה [משנ"ב סק"ח].

ולכן מי שיש לו כסא שיש בו ידיות יכול לנטות לצד שמאל ע"ג הידית, ואם יש לו כסא בלי ידיות, לא מספיק לנטות לצד שמאל מבלי להישען שאין זו הסיבה, רק שיסובב את הכסא כשהמשענת קצת לצד שמאל ואז יכול להישען עליה, ואין הבדל אם מוציא ידו אל מחוץ למשענת שבצדו או נשען עליה גם עם ידו.

זמן הסיבה

לכתחילה מצוה להסב כל הסעודה [רמ"א תע"ב סע"ז] באכילה ובשתיה [משנ"ב סקכ"ג] והמיסב בכל הסעודה הרי זה משובח ועושה מצוה מן המובחר [שו"ע הרב סעי"ג] אבל כיום שאין אנו רגילים להסב יש נוהגים רק באכילת כזית מצה ואפיקומן ובשתית ד' כוסות [אורחות רבנו ח"ב עמוד נ"ט הליכות שלמה פ"ט].

מזיגת הכוס

המנהג שאין אדם מוזג לעצמו כוס של יין אלא כל אחד מוזג לאחר.

שתיה בין הכוסות

אם לא היסב בשתיית הכוסות לא צריך לחזור ולשתות שוב, חוץ מבכוס שני שחוזר ושותה ללא ברכה [משנ"ב תע"ב סקכ"א], ומותר לשתות בין רק כוס שני לשלישי כוס נוספת, ורק אם מכוון בשעת ברכה שאם ירצה ישתה שוב, אבל בין ראשון לשני ובין שלישי לרביעי לא ישתה [תע"ג סע"ג ומשנ"ב שם]. שתית מים ושתיה מתוקה מותר אף בין כוס ראשון לשני [משנ"ב סקט"ז].

כמה שותים

כל השנה מספיק לשתות לכתחילה רוב רביעית, אבל בד' כוסות לכתחילה ישתה רביעית שלמה ובדיעבד רוב רביעית [שו"ע תע"ב ס"ט ומשנ"ב סק"ל], ויש סוברים שלכתחילה יש לשתות רוב הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות [שו"ע שם].

תוך כמה זמן לשתות

לכתחילה יש להיזהר לשתות הכוס תוך 'כדי שתיית רביעית' [כשש שניות], ואם שתה תוך שיעור כדי אכילת פרס, בכוס השניה יחזור וישתה עוד פעם, ובכוס הראשונה שלישית ורביעית בדיעבד יצא [משנ"ב ס' תע"ב ס"ק ל"ד], ואם שתה תוך יותר מ'כדי אכילת פרס' בדיעבד לא יצא.

הסיבה במצה

הסיבה באכילת מצה מעכבת חוץ מכזית של אפיקומן שלא מעכב אבל לכתחילה צריך להסב גם בזה [רמ"א תע"ב סע"ז, ומשנ"ב שם].

אכילת מצה

כזית של מצת מצוה לכתחילה צריך לבלוע בבת אחת, כלומר שילעס היטב כדי שירגיש את טעמה, ויבלע בבת אחת את הכזית ואם לא בלע בבת אחת יצא, אבל רק אם אכל 'תוך כדי אכילת פרס' [שו"ע תע"ה סע"ו ומשנ"ב שם].

מעיקר הדין אוכלים 2 כזיתים בבת אחת, כזית ממצה עליונה וכזית ממצה תחתונה [האמצעית החצויה] ואין צריך לבלוע שניהם בבת אחת אלא להכניס לפה את שניהם על ידי לעיסה מעט מעט ולבלוע כזית כזית, וכל זה לכתחילה אך אינו מעכב ובלבד שיאכל תוך כדי אכילת פרס [משנ"ב סק"ט].

שיעור תוך כדי אכילת פרס יש אומרים 2 דקות [שיעורין של תורה להגרי"י קניבסקי שיעורי המצוות אות ל'], ויש אומרים 3 דקות [שו"ת אג"מ ח"ד סי' מ"א, אורחות רבנו עמוד ע' שכך נהג החזו"א] ויש אומרים 4 דקות [שיעורין של תורה שם שנכון לאכול תוך 2 דקות אבל יזהר שיהא תוך 4 דקות].

זמן אכילת הכזית נמדד מתחילת הבליעה ולא הלעיסה [הגר"מ פיינשטיין והגר"ח קניבסקי]⁸.

⁸ מן הראוי לציין דברי מרן החתם סופר בהשמטות לשו"ת סימן קצו "מצוות עשה של אכילת מצה משומרת בליל פסח, היא יחידה נשאת לנו מכל מצוות אכילה שבכל התורה, אין לנו פסח וקודשים, רק מצוה אחת משנה לשנה, ואם גם היא לא תעלה בידינו היטב בעיני ד", ולכן ראוי להשקיע בזה את מיטב הכוחות.

קריאת שמע שעל המיטה

כשהולך לישון נוהגים לקרות רק פרשה ראשונה של שמע וברכת המפיל [רמ"א תפ"א סע"ב ומשנ"ב סק"ד] ויש אומרים להוסיף גם את הפסוק "בידך אפקיד רוחי" [יסוד ושורש העבודה].

הלל

החסיר מילה

ביום ראשון של פסח אומרים הלל השלם, ויש להיזהר כאשר מנגנים וכדומה שלא יחסירו מילה אחת, כי המחסיר מילה אחת לא יוצא ידי חובה.

למפרע

האומר הלל למפרע לא יוצא ידי חובה, למפרע הוא אפילו מילה אחת קודם, וצריך ליזהר בזה בעיקר כאשר מנגנים, ואם טעה בזה יחזור למקום שטעה, ואם אינו יודע היכן טעה יחזור לתחילת הקטע שמסתפק בה.

שהה כדי לגמור את כולה

אם עצר והפסיק באמצע אמירת הלל מחמת אונס, בשיעור זמן כדי לגמור מתחילת ההלל עד סופו, ואפילו עומד כבר ממש בסוף הלל, יש מחמירים שיחזור מהתחלה ויברך שוב, ולכן ראוי להיזהר לא לשהות ולהפסיק באמצע אמירת הלל, ושיעור כדי לגמור את כולה נמדד לפי המהירות שהוא עצמו מתפלל, ולכן מספק אם שהה כדי לגמור את כולה יחזור ויאמר הלל בלי ברכה.

אם שהה סתם, שלא מחמת אונס אפילו כמה שעות, אינו צריך לחזור, אבל לכתחילה אין לשהות כדי לגמור כולה אפילו שלא מחמת אונס.

מעומד

לכתחילה צריך לומר הלל מעומד, ולכן לכתחילה אין להישען על דבר באופן שעלול ליפול אם ינטל הדבר [שו"ע תכ"ב סע"ז].

עלייה לתורה

היה עומד באמצע קריאת הלל וקראוהו לעלות לתורה, מותר לעלות אבל לא יקרא עם הבעל קורא אלא יטה אוזנו וישמע, ואם הגבאי שכח את שמו מותר לענותו מפני הכבוד [משנ"ב ס' תכ"ב ס"ק כ"א, וס' ס"ו ס"ק כ"ו].

מוריד הטל

מתחילים לומר מוריד הטל בתפילת המוסף של יו"ט ראשון, ואם טעה ואמר משיב הרוח ומוריד הגשם, אם נזכר קודם שאמר שם השם של 'ברוך מחיה המתים', ואפילו נזכר מיד תוך כדי דיבור, חוזר לראש הברכה [אשי ישראל כ"ג, הערה ק"ח], ובדיעבד אם חזר ל'רב להושיע' וסיים ברכתו, יצא, אם אמר ברוך אתה ה' ונזכר אומר מיד 'למדני חוקיך' וחוזר לראש הברכה, ואם נזכר אחר כך, חוזר לראש התפילה.

אם מסתפק איזה נוסח הזכיר, עד שלושים יום תולים שעדיין לא התרגל לנוסח החדש וחוזר כדינו, אחר שלושים יום הרי הוא בחזקת ששינה הרגלו ואמר כנוסח החדש.

אם ברור לו שהיה בדעתו לזכור בתוך התפלה ולאחר זמן מופלג נפל ספק בלבו אם זכר בתפלה או לא אין צריך לחזור, ואם נתעורר הספק מיד אחר התפלה יש לחזור [וכן הוא בכל הזכרה ושאלה ויעלה ויבא וכה"ג].

ועצה לזה שיאמר תשעים פעם "אתה רב להושיע מוריד הטל" שעל ידי זה מרגיל את לשונו לומר בנוסח הראוי, וכן אם עברו ט"ו ימים יכול לומר מ"ה פעמים נוסח זה והרי הוא בחזקת שאמר הנוסח הראוי, ומועיל במקום שמסתפק מה אמר, והכל לפי החשבון שיאמר צ' פעמים הנוסח הראוי [שו"ע קי"ד סע"ט].

יעלה ויבא

בברכת המזון

ביו"ט בברכת המזון מוסיפים יעלה ויבא, אם לא אמר ונזכר אחר שאמר "ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו ברוך אתה", חוזר ליעלה ויבא.

ואם נזכר אחר שאמר כבר שם ה' [בא"ה], אומר 'למדני חקיך', וחוזר ליעלה ויבא ומשם מסיים כרגיל. אם נזכר אחר שאמר בא"ה בונה, יסיים ברחמיו ירושלים ושם יאמר "בא"ה וכו', אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג המצות הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים".

אם נזכר אחר שהתחיל ברכת הטוב והמטיב, כל שלא אמר עדיין תיבת 'הקל' [היינו, שאמר רק עד 'אלקינו מלך העולם'], יסיים את הברכה כאמור [אשר נתן וכו'].

אם כבר אמר 'הקל' חוזר לתחילת ברכת המזון.

וכל זה בשתי סעודות ראשונות של יו"ט אבל אם אוכל סעודה שלישית ואילך אינו מעכב, אבל אם נזכר קודם שהתחיל ברכה רביעית יאמר שם "בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג המצות הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים [שו"ע סימן קפ"ח סע"ז ומשנ"ב סקכ"ז].

חול המועד

ותן ברכה

במוצאי יו"ט ראשון מתחילים לומר 'ותן ברכה' בברך עלינו, ואם טעה ואמר 'ותן טל ומטר', חוזר לתחילת הברכה בין אם עדיין לא סיים את הברכה ואפילו תוך כדי דיבור, ובין אם כבר סיים הברכה, ובדיעבד אם חזר רק ל"ותן ברכה" יצא, ואם עקר רגליו חוזר לראש התפילה [שו"ע קי"ז סע"ג וביאור הלכה].

ועצה לזה שיאמר תשעים פעם "ואת כל מיני תבואתה לטובה ותן ברכה" שעל ידי זה מרגיל את לשונו לומר בנוסח הראוי.

מזמור לתודה

בימי חול המועד אין אומרים מזמור לתודה בתפילה, ואם התחיל לומר ונזכר שאין אומרים אותו יגמור [פמ"ג].

יעלה ויבא

בכל ימי חול המועד, מוסיפים יעלה ויבא בשחרית במנחה ובמעריב, אם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ולא המשך "שם השם", חוזר ואומר יעלה ויבא ומסיים כדרכו.

אם כבר אמר בא"ה, אומר למדני חוקיך וחוזר ליעלה ויבא.

ואם נזכר אחר שאמר 'המחזיר' יסיים ואומר אחר הברכה קודם מודים יעלה ויבא ואחר כך מודים כרגיל, [וכן אם נזכר אחר שסיים הברכה לגמרי].

אם נזכר אחר שהתחיל מודים ועדיין לא סיים תפילתו [לא אמר יהיו לרצון], חוזר לרצה, ואם סיים תפילתו [אמר יהיו לרצון]⁹, חוזר ומתפלל מראש התפילה.

ובברכת המזון גם כן מוסיפים יעלה ויבא, אך אינו מעכב, ואם שכח אינו חוזר אבל אם נזכר קודם שהתחיל ברכה רביעית יאמר שם "בא"י אמ"ה אשר נתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג המצות הזה" ואינו חותם [שו"ע סימן קפ"ח סע"ז ומשנ"ב סקכ"ז].

יום ראשון של חול המועד

כתבו הספרים שטוב לעשות ביום שני של פסח בסעודה, איזה דבר לזכר סעודת אסתר שביום ההוא נתלה המן, [משנ"ב].

סעודה

מצוה לשמוח בימי חול המועד ולכבד אותם בבגדים נאים ונקיים, בסעודות ועוד, אף על פי שאין חיוב לאכול פת בחול המועד [שלא כביום טוב שחייבים לקבוע בו שתי סעודות], מכל מקום לכתחילה מצוה לקבוע בו סעודה על הפת, אחת ביום ואחת בלילה [משנ"ב תק"ל].

⁹ כ"מ בשו"ע סימן קי"ז סע"ה ועיין בסימן ת"צ סע"ב ומשנ"ב סק"ב.

שתיית יין

אין יוצאין ידי חובת שמחה אלא ביין דהיינו שישתה בכל סעודה לכל הפחות רביעית יין¹⁰.

אכילת בשר

מצוה לאכול בשר בקר אף שבזמן הזה אין חובה [שו"ע וביה"ל שם ד"ה כיצד], ושאר עניני מאכל ומשתה כל אחד כראוי לו ובמה שנהנה ממנו גם כן בכלל מצוה מן התורה, והמכבד את המועדות ומוציא הוצאות להתענג בהם באכילה ושתיה לשם שמים זוכה בכפלים [שדי חמד מערכת חוה"מ אות ז' בשם האר"י ז"ל].

איחולים

ראוי להקפיד לא לאחל אחד לחבירו כדרך שמאחלים בימות החול אלא יש לומר מועדים לשמחה [ובמעשה רב להגר"א אות קע"ד שהיה מקפיד על אלו האומרים במוצו"ט ראשון או במוצ"ש חוה"מ 'שבוע טוב' שאין לומר אלא מועדים לשמחה].

איסור מלאכות

הלכות חול המועד חמורים מאד, ועונש המזלזל גדול [אין לו חלק לעוה"ב - אבות פ"ג מי"א], ורבה המכשלה עקב הוראות היתר ללא הצדקה וחסרון בידיעת גדרי הלכות חוה"מ המותר והאסור, לכן אין להרים יד בהלכות אלו ללא הוראת חכם מובהק ועיין הערה¹¹.

ולכן כתב המשנ"ב, מאוד יש ליזהר שלא להקל יותר ממה שהתירו חכמים דאחז"ל המבזה את המועדות [דהיינו שעושה בהן מלאכה כפירש"י] כאלו עובד עכו"ם [משנ"ב תק"ל]¹².

עיקר איסור המלאכה כדי שיעסקו בתורה

עיקר מה שאסרו מלאכה בחול המועד הוא כדי שיהיו פנוים לעסוק בתורה, והתירו דבר האבד רק כדי שלא יצטער על לימודו ויבטל מלימודו [לשון מהרי"ל]¹³.

גילוח ותספורת

אף לאלו שאין נוהגין אבילות בימים אלו [עיין לקמן], אסור בגילוח ותספורת.

¹⁰ שו"ע סי' תקכ"ט סעי' א', ושם הלשון "לקבוע כל סעודה על היין", ובהל' חוה"מ להגר"מ פיינשטיין וכן בקובץ מבקשי תורה סי' ק"ו בשם הגר"ש אלישיב כותבים לשתות רביעית יין בחוה"מ בכל יום.

¹¹ ובפסקי תשובות כתב [סימן תקל אות א] "ולכן להלכה נכון להחמיר ולהימנע מלעשות מלאכות האסורות בשבת, אפילו שאין בהם טירחא כלל כל שאין בהם צורך למועד, כגון להוציא מרשות לרשות, להדליק ולכבות חשמל ללא צורך, חיתוך והדבקת ניירות ללא צורך למועד, לתלוש עשבים ועלים וכדו' שלא לצורך כלל, לדבר בטלפון ללא צורך מסויים, לצלם במצלמה כשאין שום סיבה לעשותה דווקא בחוה"מ, ליטול ידיים על גבי זרעים, וכל כיוצא בזה".

עוד הביא שם בשם אורחות רבינו [ח"ב עמוד קכ"א] שהחזון איש היה מחמיר בזה לא ליטול ידיו ע"ג זרעים, וכשהיה יוצא מביתו בחוה"מ היה בודק כיסו לפני יציאתו שלא יהיה בהם דבר שאין לו בהם צורך כלל וכך מובא גם בשם עמודי אור [סי' ל"ה].

ומובא שהיה אחד שבא אל החזון איש בחוה"מ ונקרע לו המתלה של החליפה והחזון איש הורה לו שישאיר את החליפה בביתו כדי לימנע מאיסור הוצאה.

ומאידך מביא בשם הגרש"י אוירבך שאין שום סברא לאסור הדלקת גפרור בעלמא, ועי"ש עוד שמחלק בין מלאכה שדרכה לעשותה בטורח ושיהוי, כגון מלאכת קצירה שאסורה אפילו במקרה שעושה בלא טורח כתלישת עשבים, לבין מלאכה שמעיקרה אין בה משום טורח.

ועכ"פ צריך לדעת שהחזון איש אמר "מפני שהעם מזלזלין בעשיית מלאכות בחוה"מ לכן צריך להחמיר עליהם ביותר" [אורחות רבנו שם], ורואים כמה חומר המלאכה בימים אלו.

ולכן צריך לדון על כל מעשה ומעשה, וצריך לדעת שחול המועד זה יותר מועד מאשר חול ולא חול יותר ממועד.

¹² והעולם אומר שמי שלא למד הלכות חול המועד, אומר לעצמו על כל דבר מהיכי תיתי שזה אסור, ומי שלמד הלכות אלו אומר לעצמו על כל דבר מהיכי תיתי שזה מותר.

¹³ וזה לשון המשנה ברורה [תק"ל], ימי חול המועד מיועדים ללימוד תורה ולהתעלות רוחנית, וכתב הכל בו נראה מזה שאיסור גדול בשחוק יותר ממלאכה שכונת השי"ת בנתינת המועד היתה כדי להדבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורתו התמימה עכ"ל.

כיבוס

גזרו על כיבוס בגדים אף שזה צורך הגוף, אמנם במקום שיש דבר האבד כגון שיש לו כתם שאם לא יכובס מיד יפסד הבגד, מותר לכבס במועד.

וכן ניקוי כתמים בודדים מותר במועד [שש"כ פס"ו סעי' ע"ג], ואף בחומרי ניקוי.

אם הכתם כבר היה על הבגד מלפני החג וידע על כך אסור לנקותו בחול המועד [שם], ויש מתירים¹⁴.

גזיזת צפרניים

גזיזת ציפורנים אף שזה צרכי הגוף אסור [רמ"א], גזירה שמא יכנס למועד כשהוא מנוול, ואכן מי שגזר קודם המועד וגדל לו במועד וצריך לגזור שוב, מותר לו לגזוז צפרנים.

צחצוח נעלים

מותר לצחצוח נעלים בחול המועד [שש"כ פמ"ב הערה קמ"ג].

גיהוץ

מותר לגהץ בגדים לצורך החג אם אינו יוצר 'כפל' [כמבואר בשו"ע ורמ"א תקמ"א סע"ג ומשנ"ב שם מבית לוי].

תיקוני תפירה

מותר לתקן קרעים וכפתורים בבגדים ואפילו מעשה אומן [אבל לא בשכר], אבל אסור לתפור ולסיים תפירת בגדים חדשים [משנ"ב תס"ח סק"ח].

בגדי חול המועד

חול המועד נקרא מקרא קודש ולכן אף שלענין כסות נקיה אין מחויב כיום טוב עצמו, אבל צריך יותר מימי החול [שעה"צ תק"ל סק"ד].

נגינה

לנגן באורגן ובכלי נגינה מותר [ועיין שע"ת ובה"ט תקל"ד סק"ה].

כתיבה

נהגו להחמיר שלא לכתוב בחול המועד, אבל מותר לכתוב דברים שיש חשש שאם לא יכתובם ישכחו אותם, והם בבחינת "דבר האבד", וכן מותר לכתוב דברים לצורך המועד, וכן נהגו להקל לצרכי רבים.

ונהגו להקל שאין צריך לשנות כלל, אך יש המחמירים לשנות גם בכתיבת הדיוט לצורך המועד, דהיינו שכותבים ביד שמאל או בהחזקת הקולמוס בין אגודל לאצבע, והמחמיר יחמיר לעצמו, אך נוהגים לעשות שורה עליונה עקומה קצת.

ספירת העומר

מליל שני של פסח מתחילים לספור ספירת העומר, זמנה כל הלילה אך לכתחילה יקדים מה שאפשר [שו"ע תפ"ט ומשנ"ב סק"ב].

שכח ולא ספר בלילה

שכח ולא ספר בלילה, סופר ביום בלי ברכה ובלילה הבא סופר בברכה כרגיל [שו"ע תפ"ט סע"ז], ואין הבדל אם ספר ביום בלי ברכה יום אחד או כמה ימים.

שכח ולא ספר גם ביום

שכח ולא ספר גם ביום, סופר בלילות הבאים ללא ברכה.

אכילה

אסור לאכול קודם שיספור [רמ"א סע"ד] אבל לטעום מותר [כף החיים], וכן יכול להעמיד שומר שיזכיר לו לספור [משנ"ב רל"ה סקי"ח], ובני הישיבות יכולים לסמוך על סדרי הישיבה שיחשבו כשומר, אם ארוחת ערב בישיבה קודם מעריב.

¹⁴ בספר הלכות חוה"מ בשם הגר"מ פיינשטיין מתיר בכל ענין לכבס כתם בודד במועד שאין זה בכלל כיבוס שאסרו חז"ל, וכך סובר הגר"ש ואזנר.

אם התחיל לאכול ונזכר שלא ספר, יש אומרים שיפסיק מיד כיון שאין בו טורח להפסיק ולספור, ואם התחיל לאכול קודם הזמן אינו צריך להפסיק [רמ"א שם].

התבלבל בספירה

אם נזכר תוך כדי דיבור שטעה, יתקן מיד, ואם נזכר אחר כדי דיבור, יברך שוב ויספור.

אם חשב שהתבלבל וחזר בו, ואחר כך נודע לו שהספירה הראשונה היתה נכונה יצא, כיון שמה שמועיל לחזור בו תוך כדי דיבור זה רק לתקן ולא לקלקל [הגרש"ז אויערבך והגר"ש אלישיב, כמו שמשמע במשנ"ב סמ"ו סק"כ].

כמה דוגמאות שהזכיר הספירה ולא יצא

אם כיוון לספור שלא לשם מצוה, לא יצא וסופר שוב בברכה, ולכן אם שאלו חבריו כמה היום, יכול לענות ולכוון שלא לשם מצוה, ואחר כך סופר כרגיל בברכה.

שאלו חבריו כמה היום וענה 'כך וכך' לא יצא, כיון שלא הזכיר 'היום', ובימים שסופרים גם שבועות [מיום שביעי ואילך] אם לא הזכיר שבועות גם לא יצא.

וכן מצוי שאדם אומר לחבירו היום ל"ג בעומר וכד' גם כן אינו נחשב ספירה אלא הגדרת שם היום, ובכל אלו סופר אחר כך בברכה [שעה"צ ס"ק כ"ח וכף החיים].

קיבל שבת קודם ספירה

קיבל שבת קודם הלילה ונזכר שלא ספר, יכול לספור, כיון שאין קשר בין קדושת שבת לזה כי זה תלוי במציאות היום והלילה [ש"ך רצ"ו סק"ד].

אסרו חג

נוהגים להרבות קצת באכילה ושתייה ביום שאחר החג.

דיני אבילות

בין פסח לשבועות נוהגים מקצת דיני אבילות, משום שתלמידי רבי עקיבא מתו מפסח ועד עצרת [שו"ע תצ"ג].

נישואין ותספורת

נוהגים שלא לישא אשה, אבל לארס מותר, ונוהגים שלא להסתפר עד ל"ג לעומר [שם].

שהחיינו

יש אומרים שישתדל שלא יברך שהחיינו בימים אלו ויש חולקים¹⁵, ובשבת ודאי מותר, וכן אם יש לו פרי שיתקלקל עד שבת מותר [משנ"ב וכף החיים תקנ"א].

ריקודים ומחולות

לעשות ריקודין ומחולות נהגו איסור וכל שכן בשאר ריקודין ומחולות של רשות בודאי יש ליזהר [משנ"ב סק"ג]. ריקוד הוא גם אם אחד או שניים רוקדים על ידי ריקוע ברצפה המשמיע קול, ומחול היינו שרוקדים אנשים רבים על ידי סיבוב אף בלא השמעת קול על ידי הריקוע ברצפה [ספר בין פסח לשבועות פט"ו בשם הגרש"ז אוירבך].

¹⁵ המשנה ברורה כתב [סק"ב] "ר"ל ואין ראוי להרבות בשמחה [טור], ומ"מ אם נזדמן לו איזה ענין שצריך לברך עליו שהחיינו יברך", ומשמע שלכתחילה לא יכנס למצב שהוא צריך לברך שהחיינו, ואכן כך דייק בחוט שני [שבת ח"ד קובץ ענינים עמוד שעט].

מאידך יש הרבה אחרונים שחולקים וסוברים שאין ענין בזה ואפשר לכתחילה לברך שהחיינו בימים אלו [כך מובא בשם הגרש"ז אוירבך והגר"ח קניבסקי].

ויש לציין שבמאמר מרדכי שציטט המשנה ברורה מתיר לברך שהחיינו, וכתב שנשתרבב להמונים המנהג בטעות משום שדימו ימי הספירה לבין המצרים.

נגינה וכלי זמר

מנהג ישראל לא לנגן ולשמוע נגינה מכלי זמר¹⁶.

מוזיקה

ובכלל כלי זמר גם שמיעת ניגונים המוקלטים בטייפ נגנים וכדו'.

מוזיקה וואקאלית

יש אומרים שאף שירה בפה בלא ליווי כלי זמר המוקלטת בטייפ הנקרא "וואקאלי" בכלל האיסור [הגר"נ קרליץ, שבט הלוי ח"ב סנ"ז אות ב'].

סעודת רשות

סעודת מריעים שאינן סעודות מצוה, מותר למשתתפים בהם לשיר ניגונים בלא ריקודים ומחולות שתוכנם הודאה להשי"ת או שירי דביקות או ניגונים המעוררים כמיהה לגאולה, אבל אסור לשיר שירה המעוררת לריקוד ומחול¹⁷. ולאדם יחיד מותר לשיר בפה בכל ענין, ובפרט אם הוא על פי הנ"ל או בדרך לימודו לעורר המחשבה.

זמן מנהגי אבילות

יש כמה מנהגים מתי הם הימים שנוהגים בהם אבילות.

- א. יש נוהגים אבילות מתחילת ימי הספירה עד יום ל"ד בבוקר, וכן מנהג בני ספרד.
- ב. יש נוהגים אבילות מתחילת ימי הספירה עד יום ל"ג בבוקר וכן מנהג בני אשכנז בארץ ישראל.
- ג. יש נוהגים מנהג אבילות כל ימי הספירה, עד שלושת ימי הגבלה, וכן מנהג רבים.
- ד. יש נוהגים מנהג אבילות מר"ח אייר [א דר"ח] עד שלושת ימי הגבלה, וכן נוהגים רבים מבני אשכנז בחו"ל, [עפ"י שו"ע תצ"ג סע"ב – ג וביאור הלכה שם].
- ה. מנהג האר"י [לגבי תספורת בלבד] שלא להסתפר כלל עד ערב חג השבועות, ואפילו לברית מילה כל ימי העומר [שע"ת תצ"ג סק"ה¹⁸].
- ו. יש מנהג נוסף שנהגו אבילות מיום ב' דר"ח אייר, א' אייר, עד ערב שבועות [משנ"ב סקי"ד וכן מנהג ההונגרים].

¹⁶ ערוה"ש סע"ב, שו"ת אג"מ ח"א ס"י קס"ו וח"י ס"י פ"ז, שו"ת מנח"י ח"א ס"י קי"א, ובכלי זמר אסור אף בלי ריקוד ומחול, ובשו"ת אג"מ יו"ד ח"ב ס"י קל"ז שאפילו כשהוא לבדו בביתו ואינו גורם לשמחה אסור, ואפילו בלא ריקודים ומחולות, ואסור לפרוץ גדר [עיי שו"ת מנח"י שם שמנהג טוב הרי הוא כנדר והוי כאיסור דאורייתא].

¹⁷ [שו"ע הרב סע"א, ערוה"ש סע"ב, ובשו"ת אג"מ אבה"ע ח"א ס"י צ"ח אוסר אם יש בו ענין של שמחה יתירה כגון אדם הבא לעיר ממרחק ורוצה לעשות סעודה לאוהביו].

¹⁸ ובמנהג האר"י יש מחלוקת האם תספורת מותרת בל"ג בעומר, הרמ"ע מפאנו [ספר מעין גנים] מתיר, וכן כתוב בהערות קיצור מסגרת השולחן על קיצור שו"ע, ויש אוסרים עפ"י משמעות דברי השע"ת וברכ"י, ואכן המנהגים חלוקים.